

Domonkosi Ágnes

MEGSZÓLÍTÁSI GYAKORLATOK AZ EGRI ÉS A KOMÁROMI PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN: ELTÉRÉSEK ÉS AZONOSSÁGOK¹

1. Bevezetés

A tanulmány egy olyan kutatás első részeredményeiről számol be, amely az ünnepektől pályájának két meghatározó színtere, az egri Eszterházy Károly Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, illetve a komáromi Selye János Egyetem Magyar Nyelv és IrodalomTanszékenyelvi szokásait, megszólítási gyakorlatait vizsgálja. Lőrincz Julianna nem egyszerűen tagja mindkét oktatói és kutatói közösségnek, hanem a megteremtője a két egység közötti intenzív szakmai és emberi kapcsolatoknak, szervezője számos közös kutatásnak, konferenciának.

Az összehasonlító jellegű, szociopragmatikai vizsgálat ebben a két gyakorlatközösségben tárja fel a tegezés-nemtegezés és a megszólítás változatainak szokásrendjét. A kutatás célja, hogy a két hasonló közösség szokásainak és értelmezéseinek feltárásából kiindulva bemutassa, hogy milyen megszólítási gyakorlatok működnek a felsőoktatás diskurzusában, illetve milyen azonosságok és eltérések mutatkoznak egy magyarországi, illetve egy határon túli közösségben. Az egri közösségre jellemző alapvető sajátosságokat, azon belül is az aszimmetrikus gyakorlatok szerepét tárgyaló korábbi tanulmányom elemzéseit (Domonkosi

¹ A kutatás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült, továbbá a #52010875 számú Visegrad Scholarship Program támogatta.

2020) ez a dolgozat az összevethető komáromi részeredményekkel egészíti ki. A tanulmány kitér a megszólítások kutatásának lehetőségeire, kiemelve a különböző gyakorlatközösségek működését leíró elemzések szerepét (2.), bemutatja az oktatók és hallgatók közötti viszony társas jellemzőit (3.), ismerteti a kutatás módszereit (4.), majd az eddigi eredmények alapján tárgyalja a két vizsgált közösség gyakorlatainak tegező/nemtegező formák, illetve a nemtegező változatok (*maga/ön/tetszik*) használatát és értelmezését érintő azonosságait és eltéréseit (5).

2. A kutatás háttere

2.1. A megszólítás fogalma, kutatásának lehetőségei

A megszólítás, a beszédpartnerre való utalás a nyelvi tevékenység olyan lehetősége, amely közvetlen kapcsolatban áll a társas viszonyok jellegével, alakulásával, a megvalósuló szerepviszonyokkal. A megszólításkutatás korai időszakában ezt a kapcsolatot objektivista módon értelmezték, azt feltételezve, hogy a nyelvi forma tükrözi a társadalmi viszonyokat, a társas valóság nyelvi leképezése. Ebben a szemléletben a kutatások a társas jelentések stabilitásának képzetére építettek, meghatározó adatgyűjtési módszerük a kérdőívezés volt. A nyelvhasználók önbevallása alapján térképezték fel a megszólítási szokásrendet. Az értelmezésben előre adott, a kutatók által meghatározott tényezőket, alapvetően a hatalom/szolidaritás és bizalmasság/távolságtartás változóit vették figyelembe, átfogó, egész nyelvközösségekre nézve érvényes normákat feltételezve a megszólítások használatában (vö. Brown–Gilman 1960, Brown–Ford 1961; ennek kritikája Braun 1988). Az újabb megközelítések ezzel szemben a nyelvi-társadalmi gyakorlatokat előtérbe helyezve, a társas viszonyokat nyelvileg, így a megszólítások révén is alakítható jelenséggént magyarázzák. A megszólítások társas gyakorlatként értelmezhetők, az egyes gyakorlatközösségek kapcsolattartási szokásrendje különbözik, de érintkezéseik révén hálózatosan egymásba fonódik. Módszerként egyre fontosabbá válnak az adott közösségek elgondolásait, értelmezéseit is feltáró fókuszcsoportos beszélgetések, interjúk, másrészt pedig a rögzített szövegek, társalgások elemzése is. Az értelmezésben figyelembe vett változóknak a korábbinál változatosabb társas értékeket tulajdonítanak, az értelmezésben nem a kutatók által előre kijelölt tényezők játszanak szerepet, hanem az adott közösség magyarázatai, értelmezései, ideológiai is szerepet kapnak (vö. Clyne–Norrby–Warren 2009, Norrby–Wide 2015; Raymond 2016, Farese 2018).

A mai magyar megszólítási szokásrend átfogó leírásának eredményei (Domonkosi 2002, 2010) azt mutatják, hogy a személyközi viszonyok jelölése nagyon rétegzett, ellentmondásos attitűdöket és gyakorlatokat felmutató nyelvhasználati terület, ezért leírásához egyes gyakorlatközösségek hálózatszerű modellezése vezethet el, feltárva az egyes megszólítási módok értékelésében érvényesülő nyelvi sztereotípiákat is. Ezért az átfogó jellemzők mellett célszerűnek látszik egyes kisebb közösségek gyakorlatainak, szokásrendjének és értelmezéseinek feldolgozása is. A dolgozatban bemutatott részeredmények is egy ilyen, a gyakorlatközösségek vizsgálatából kiinduló, azok kapcsolódási lehetőségeivel is számoló kutatásból származnak.

2.2. Az oktató-hallgató viszony társas sajátosságai, a gyakorlatközösségek fogalma és szerepe

A hallgatók sajátos társas helyzetben vannak a felsőoktatási intézményeken belüli hierarchiát, az oktatókhoz való viszonyukat tekintve (Halász 2001: 123). Az oktató-hallgató kapcsolat ugyanis részben szimmetrikus viszonyt jelent, a leendő szakemberek, kollégák képzése miatt, azonban a tanár-diák viszony egyenlőtlen szerepei miatt részben aszimmetrikus jellegű is. A diákok egy része ráadásul a felsőoktatás nyelvhasználati színterein kerül először rendszeres, felnőtt nyelvi szerepekbe, tehát a kapcsolattartás nyelvi gyakorlatainak egy részét éppen a vizsgált helyzetekben sajátítja el, azaz a gyakorlatok működésében erőteljesen érvényesül az ún. posztadoleszcencia jelensége, a társadalmi érettség elérésének életkori kiteljesedése (vö. Vaskovics 2000). A fiatal oktatók tevékenységét tekintve pedig tovább rétegi ezt a helyzetet az életkori azonosság társadalmi közelséget teremtő szerepe.

A felsőoktatásban érvényesülő megszólítási szokások éppen az összetett társas helyzet miatt gyakran vizsgált területnek számítanak, és sajátos, a helyzethez igazodó megszólítási gyakorlatokat mutatnak (Formentelli 2008, Formentelli–Hajek 2015, Ballagó 2016, Ludányi 2018). Az intézmények és képzések sokfélesége miatt azonban nem mutatható ki egységes kép, a tapasztalatok és a kutatási eredmények egyaránt azt jelzik, hogy a felsőoktatásban igen eltérő szokásrendek működhetnek. Az Eszterházy Károly Egyetem hallgatóival készített fókuszcsoportos beszélgetések például azt mutatják, hogy az intézményen belül is jelentős eltérések vannak az egyes szakok kapcsolattartási sajátosságait tekintve. Ezek az eltérések arra figyelmeztetnek, hogy akár már egyetlen intézmény megszólítási szokásrendjét is célszerű alulról, a kisközösségek, gyakorlatközösségek felől feltárni.

A gyakorlatközösség fogalma tehát fontos tényezőnek tekinthető a megszólítások változatos használatának feltérképezésében. A gyakorlatközösség valamely közös tevékenységben részt vevő emberek csoportja, amelynek cselekvési módjai, beszédmódjai, hiedelmei, értékei, hatalmi viszonyai e közös tevékenység során jönnek létre. Ezek a közösségek méretüket és szervezethez viszonyítva is igen különbözőek lehetnek (vö. Eckert–McConnell–Ginet 1992), a közös tevékenység pedig a nyelvi tevékenység összehangolt mintázataihoz is hozzájárul, így közös megszólítási gyakorlatokat is eredményez.

Egy-egy felsőoktatási tanszék, intézet speciális, összetett gyakorlatközösségként fogható fel, melynek gyakorlatait egyik oldalról az oktatói munka, a hierarchikus szerepviszonyok, a tanárok megszólítási szokásai határozzák meg, a másik oldalról pedig a diákok időről időre változó közösségének stratégiái alakítják.

3. Az adatgyűjtés módszerei és a vizsgált gyakorlatközösségek jellemzői

A vizsgálat egyrészt az Eszterházy Károly Egyetem nappali tagozatos magyar szakos hallgatóinak és oktatóinak, másrészt a komáromi Selye János Egyetem magyar szakos hallgatóinak és oktatóinak a gyakorlataira irányul. Oktatóként 20 éve vagyok tagja és formálója is az első gyakorlatközösségnek, ez pedig felveti azt a kutatómódszertani dilemmát, hogy mennyire kutatható hitelesen a saját közösség, ráadásul egy másik, kívülről megközelített közösséggel összevetve (vö. Kapitány–Kapitány 2002). A résztvevő megfigyelés mellett ezért a kívül- és belülállás egyensúlyának megteremtése (vö. Geertz 1994) érdekében távolító módszereket alkalmaztam, a kutatás során egymást kontrolláló eljárásként működtek a kérdőívek, az oktató–hallgató levelezésből épülő adatbázis, az oktatókkal készített interjúk, illetve a tanulói csoportokkal folytatott fókuszcsoportos beszélgetések.

A jelenleg is folyamatban lévő, 2018 januárjában megkezdett gyűjtés célja egy átfogó leírás, amely az évről évre változó összetételű közösségekben igyekszik a gyűjtés idejében minden lehetséges adatközlőtől szerezni adatokat. A nappali tagozatos hallgatók külön közösségként való kezelését előzetes tapasztalatok indokolják, a levelezős hallgatók gyakorlatai érintkeznek ugyan, de több tekintetben jelentősen eltérnek, egyrészt életkori sajátosságok, másrészt a ritkább interakciók miatt is. A vizsgált gyakorlatközösségek létszáma nem állandó, a több tanévet átfogó kutatás miatt, az egri gyakorlatközösség megközelítőleg 20 oktatóból és 100 hallgatóból áll, míg a komáromi tanszéket 11 oktató, 4 doktorandusz, és megközelítőleg 140 hallgató jelenti.

A megszólítási szokásrend feltárása során több, egymást kiegészítő módszert alkalmazok. A zárt és nyitott kérdéseket tartalmazó, nyelvi és metanyelvi adatokra is rákérdező, a sematikus tudást feltáró kérdőívet Egerben 78, Komáromban 69 hallgató töltötte ki a feldolgozás időpontjáig. Emellett 200 oktató-hallgató levélváltást is vizsgáltam (Eger 120, Komárom 80 levél) többek között a megszólítások dinamikájának szempontjából is (vö. Domonkosi–Ludányi 2019, 2020). A kutatás folyamatában mindeddig 11 interjút készítettem egri, és 5-öt komáromi oktatókkal a használati gyakorlattal összefüggő vélekedések, ideológiák, hétköznapi megszólítási ideológiák feltárása érdekében; illetve Egerben és Komáromban is 6 fókuszcsoportos beszélgetést különböző tanulócsoporthozban a közösség tagjai együttesen előhívott elgondolásainak, jelentéstulajdonításainak megismerése érdekében. Komáromban a tanszéken dolgozó doktoranduszokkal is fókuszcsoportos interjú keretében beszélgettem. Ez a kevert módszert alkalmazó eljárás biztosítja az adatok kontrollját, miközben képes kiaknázni a megértő, kvalitatív kutatások lehetőségeit is (Dörnyei 2007).

4. Tegezés-nemtegezés, megszólítás az egri és komáromi magyar szakosok képzésében

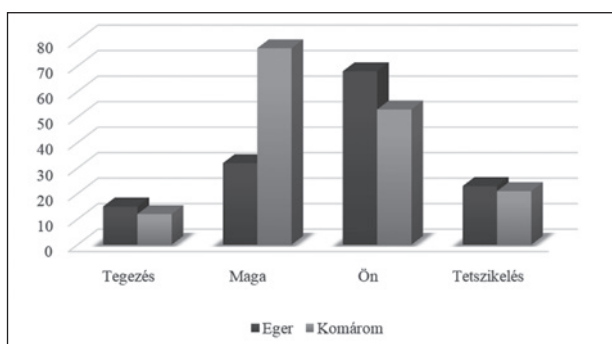
A felsőoktatás hallgató-oktató viszonyában az oktatás alacsonyabb fokain megszokott aszimmetrikus személyhasználat már kevésbé érvényesül. A szerepvizsgonyok hierarchikussága elsősorban nem a tegezés és nemtegezés aszimmetriájában, hanem a névmási és névszói elemek használatának eltérő stratégiáiban ragadható meg. A korábbi kutatások (Domonkosi 2002, 2010) eredményei szerint a nemtegező formák jelenléte meghatározó. Ezen belül az indirekt megszólítások is gyakorinak számítanak, a tanárookra utaló nominális elemek az udvariasnak szánt közlésekben gyakran beépülnek a mondat szerkezetbe is (*A tanárnő is eljön velünk?*), és jelen vannak a tetszikelő formák is. Főként a fiatalabbak körében a kölcsönös tegeződés is előfordul, azonban ennek a gyakorlatnak az elfogadottsága intézményenként, illetve gyakorlatközösségenként nagy eltéréseket mutat.

A diákok által kitöltött kérdőívek és a levelezési adatbázis egyaránt azt mutatják, hogy az egri és a komáromi képzésben jelenleg – összhangban a korábbi eredményekkel – egyaránt a kölcsönösen nemtegező formák érvényesülnek leginkább.

A kérdőívben minden adatközlő megjelölte a kölcsönösen nemtegező kapcsolattartás lehetőségét mindkét intézményben, a nemtegezés változatainak használatát tekintve azonban igen összetett és részben eltérő kép rajzolódik ki. A

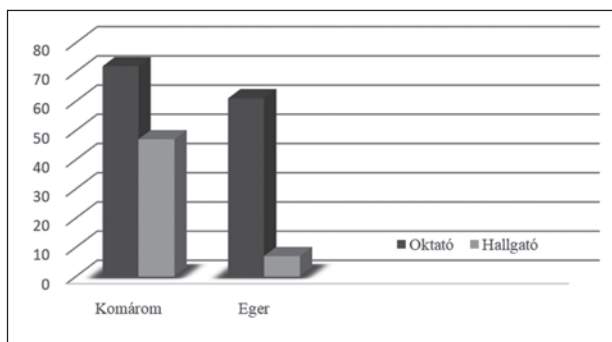
nemtegezés változatai, azaz az önözés, a magázás, a tetszikelés és a névmáskerülés (vö. Domonkosi 2002) oktatók és hallgatók általi használatának eltérő arányai a szerepviszonyokban érvényesülő hierarchiát jelzik.

A nemtegező változatok tekintetében a két gyakorlatközösségben érzékelhető eltérésekben pedig a *maga* és az *ön* használatának regionális eltérései, a magázásnak a szlovákiai magyar ajkúak körében érvényesülő nagyobb elfogadottsága mutatkozik meg. A kérdőívek adatai alapján ugyanis az egyes változatok gyakorisága hasonló a két közösségben, eltekintve a két névmás használatának sajátosságaitól (1. ábra).

1. ábra: A T/V formák változatainak használata

A *maga* használatának eltéréseit tovább árnyalja az a tényező, hogy míg Egerben elsősorban az oktatók részéről tapasztalható a használata, addig Komáromban a hallgatók részéről is meglehetősen magas arányban fordul elő (2. ábra):

2. ábra: A *maga* megszólító névmás használata

Az eltérés okai között meghatározónak tűnik az a tényező, hogy ebben a régióban sokkal kevésbé társul a *maga* névmáshoz az alá-fölé rendelt viszonyra utaló társas jelentés, kölcsönösen nemtegező viszonyban jóval semlegesebb értékű formának számít, mint a magyarországi használatban, ahogy ezt az interjúk és beszélgetések során több adatközlő ki is fejtette:

- (1) Az viszont jellemző, hogy itt a hallgatók a *magát* használják, még egyszer hangsúlyozom, hogy nem sértő szándékkal, hanem mert azt gondolják, hogy ez egy tiszteletteljes megszólítási forma, ami nálunk igaz is. (OktFKom1²).
- (2) Itt nálunk, Felvidéken azért más a hangsúlya a *magának*, mint Magyarországon (OktNKKom1).

Az oktatók által használt önözés aránya jóval magasabb a korábbi eredményekhez viszonyítva (Domonkosi 2002), amit egyrészt az önözés fokozatos semlegesebbé, kevésbé formálisá válása is indokolhat; másrészt részben az egri gyakorlatközösség sajátosságai is, hiszen az intézetben oktatóknak több mint a fele 40 év alatti, és a korábbi eredmények és az itteni szokások alapján egyaránt a fiatalabb oktatók névmásválasztásában tipikusabb az *ön*. Másrészt több oktató tudatos döntésről, mintaadó szándékról számolt be az önöző változat választására vonatkozóan:

- (3) A kezdetektől az *önt* használom a hallgatókkal, én azt tanultam, hogy az az udvariasabb, nekem valahogy talán a *maga* már nem felelne meg (OktFEg2).

A beszámolókból többször is előkerül, hogy a szlovákiai magyarban az *ön* fokozottabb tiszteletadást fejez ki, a komáromi intézményben mégis szokásos a használata a hallgatók és oktatók közötti kapcsolattartásban:

- (4) Ezen az egyetemen úgy látom, hogy talán magyarországi mintára az *ön* hagyományozódik (...). Nekem tökéletesen megfelelne a *maga* is, Pozsonyban magáztuk a hallgatókat, itt ez alakult ki, de talán néha túlságosan is távolságtartónak érzem (OktFKom2).

2 Az interjúkból és fókuszcsoportos beszélgetésekből származó szövegrészeket kódok jelzik. Okt = oktató, Hallg = hallgató, N = nő, F = férfi, Kom = Komárom, Eg = Eger, a számok az életkori csoportot (1 = 18–35; 2 = 35–60; 3 = 60+).

A 35–40 év alatti oktatókkal való kapcsolattartást tekintve az adatközlők mindkét vizsgált közösségben közel azonos arányban utaltak a kölcsönösen tegeződő kapcsolattartás lehetőségére is. Ezek a helyzetek a fiatalkori tegeződés általánossá válásának egyik eseteként értelmezhetők. A fiatal tanárok, doktoranduszként oktatók egy része felajánlja a tegeződést, esetleg a felajánlás aktusa nélkül tegezi diákjait. Ezekben a helyzetekben a hierarchia és az életkor, illetve a tényezője ellentmondásba kerül egymással, és aszimmetrikus gyakorlatok működéséhez vezethet (részletesebben l. Domonkosi 2020).

A kérdőívek alapján ugyan nem mutatkozik jelentős eltérés a tegeződő alakok választásában a komáromi és az egri hallgatói minta között, azonban az értelmezésekben, mind a komáromi oktatói, mind a hallgatói beszélgetések során több olyan vélekedés hangzott el, amelyek szerint a magyarországi gyakorlatban elfogadottabb a tegeződés:

- (5) Én tanítottam Magyarországon is, ugye, itt a Felvidéken nem megy annyira a tegeződés, szerintem még sértődés is lehetne belőle, ha csak úgy egyszerűen tegezném... (OktFKom1).
- (6) Mi szlovákiai magyarok nem vagyunk ebben annyira nyitottak, liberálisak, mint Magyarországon, hanem jóval kötöttebbek vagyunk, és előnyben részesítjük a magázós formákat, itt kevésé elfogadott ez az általános tegeződés (OktFKom2).

A Komáromban doktoranduszként oktatók körében ráadásul többen is a tanári szereppel való azonosulás egyik mozzanataként azonosították a fókuszcsoportos beszélgetés során a kölcsönösen nemtegező formák használatát:

- (7) (...) aki jön, és órát tart nekik, azt ők magázzák (OktFKom1).
- (8) (...) mi ezt kaptuk, és ezt visszük tovább, hogy doktorandusz versus hallgató az már magázódás (OktNKom1).

Az a stratégia, hogy a fiatal oktatók a saját tanári szerepük megalkotása érdekében, a tanóra keretei között egyértelműen elutasítják a tegeződést, részben az egri közösségben is érvényesül. A beszámolók alapján azonban ott a tanár által használt tegező formát nem viszonzó aszimmetrikus helyzetek is előfordulnak:

- (9) Az teljesen természetes, hogy a tanárok tegezzenek minket, hát mégis csak tanárok (HallgFEg1).

A hallgatókkal készült egri fókuszcsoporthoz beszélgetések azt mutatják, hogy elfogadhatónak tartják a nem kölcsönös gyakorlatokat is, ugyanis az oktatási folyamat korábbi szakaszaiban hozzászórtak a személyhasználatot tekintve nem kölcsönös helyzetekhez.

Mindkét gyakorlatközösségre jellemző azonban, hogy a fiatalok közötti helyzetekben működnek az egyezkedést legdinamikusabban érvényesítő helyzetek. Sajátos példája ennek egy szlovákiai származású egri doktorandusz beszámolója:

- (10) Egyszer egy csoporttól az a visszajelzés jött, hogy mivel fiatal vagyok, ők jobban örültek volna a tegező viszonyoknak, így a következő kurzuson felajánlottam a tegezést, de csak a fél csoport élt a lehetőséggel, a másik fele azért nem, mert szerintük hiába vagyok fiatal, de az órán oktató szerepben nekik könnyebb, ha magáznak. Ez pedig annyira fura és kellemetlen helyzetet szült, hogy az egész kurzus során mindent kétszer kellett megfogalmaznom: egyszer magázva, egyszer tegezve. Azóta egységesen magázok mindenkit (OktNEg1).

A társas jelentések értelmezéseivel kapcsolatban fontos azt a tényezőt is hangsúlyozni, hogy az interjúk és fókuszcsoporthoz beszélgetések önreflektív meglátásaiban a regionális sajátosságokra való hivatkozás jóval magasabb arányban fordul elő a komáromi anyagban, méghozzá tipikusan a magyarországi szokásokhoz való viszonyításként. Megközelítőleg 6-6 órányi beszélgetés anyagát összevetve, Komáromban minden beszélgetésben említés esett erről, míg Egerben pusztán egy adatközlő utalt a területiségre, a megszólítási formák regionális megoszlására. Ennek az eltérésnek egyrészt az az adatgyűjtési körülmény is lehet az oka, hogy az adatközlők tisztában voltak az interjúkészítő magyarországi hátterével, emellett azonban az önértelmezésükben is szerepet kap ez a viszonyítás, mivel a saját gyakorlataikban bekövetkező változások magyarázatában is egyértelműen hivatkoznak a magyarországi praxis hatására.

5. Összegzés és kitekintés

Az egri és a komáromi magyartanárképzés során megvalósuló megszólítási gyakorlatokat sok tekintetben hasonlóságok jellemzik, a nemtegező változatok használati arányaiban, illetve a tegeződő viszonyok megítélésében azonban erőteljes eltérések mutatkoznak. A kapcsolattartást mindkét közösségben a szimmetrikus gyakorlatok, alapvetően a kölcsönös nemtegezés szokása határozza meg. A nemtegezés

változatainak, azon belül is elsősorban a *maga* névmásnak az eltérő használati aránya megmutatja azonban az egyes megszólítási változatokkal kapcsolatos attitűdök sokféleségét.

A megszólításkutatás módszertanát tekintve a tanulmány lényeges felvetése, hogy az egyes formák társas jelentését, az adott közösségben jellemző sajátos értékéka közösség tagjainak magyarázataiból érdemes levezetni, mert azok az adott közösségben fellelhető értéktulajdonításokat kínálják fel az értelmezésben. A komáromi anyagban ebben a tekintetben igen lényeges a magyarországitól eltérő társas jelentésekre való reflexió erőteljes érvényesülése.

Az összevetés során meghatározó sajátosságnak látszottak a megszólítási gyakorlatok területi eltérései. Komárom határtelepülés jellege, illetve az, hogy a komáromi gyakorlatközösségben több magyarországi oktató is tanít, és a képzésben is vesznek részt magyarországi hallgatók, sajátos kevert helyzetet teremt a dinamikus alakuló szokásrendet tekintve. A kutatás folytatása során ezért célszerűnek látszik majd a határon túli magyar felsőoktatás szokásainak szélesebb körű összevetése is.

A két gyakorlatközösségben kimutatott hasonlóságok és különbségek érvényesülése hatókörének és okainak feltárását a továbbiakban a teljes tanári karokkal készülő interjúk, illetve az elkészült beszélgetések kvalitatív tartalomelemző szoftverrel történő feldolgozása (vö. Kuna–Hámori 2019, Ludányi 2020) egészíti majd ki.

Felhasznált irodalom

- Ballagó Júlia 2016. Metapragmatikai tudatosság – A tegező és a nem tegező formák az oktató és a hallgató közötti kommunikációban. In: Bagyinszki Szilvia – P. Kocsis Réka (szerk.): *Anyanyelvünk évszázadai 2*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. Budapest. 185–202.
- Braun, Friederike 1988. *Terms of Address. Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Mouton de Gruyter. Berlin.
- Brown, Roger – Gilman, Albert 1960. The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok, Thomas A. (ed.): *Style in Language*. MIT Press. Cambridge. 253–276.
- Brown, Roger – Ford, Margarine 1961. Address in American English. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 62/2: 375–385.
- Clyne, Michael – Norrby, Catrin – Warren, Jane 2009. *Language and Human Relations. Styles of Address in Contemporary Language*. Cambridge University Press. Cambridge.

- Domonkosi Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 79. szám. Debrecen.
- Domonkosi Ágnes 2010. Variability in Hungarian address forms. *Acta Linguistica Hungarica*. 57/1: 29–52.
- Domonkosi Ágnes 2020. Megszólítási gyakorlatok és stratégiák az oktató-hallgató viszonyban. In: *A nyelv közösségi perspektívája*. Nagyvárad. Megjelenés alatt.
- Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. „További szép estét, tanárnő!” A nyelvi kapcsolattartás változásai a hallgató-oktató levelezés tükrében. In: H. Tomesz Tímea (szerk.): *Generációs kérdések a kommunikációs készségfejlesztésben*. Hungarovox Kiadó. Budapest. 73–89.
- Dörnyei, Zoltán 2007. *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press. New York.
- Eckert, Penelope – McConnell-Ginet, Sally 1992. Communities of practice: Where language, gender and power all live. In: Hall, Kira – Buchholtz, Mary – Moonwomon, Birch (eds.): *Locating power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference*. Berkeley Women and Language Group, University of California. Berkeley. 89–99.
- Farese, Gian Marco 2018. *The Cultural Semantics of Address Practices. A Contrastive Study Between English and Italian*. Lexington Books. London.
- Formentelli, Maicol 2009. Address strategies in a British academic setting. *Pragmatics* 19/2: 179–96.
- Formentelli, Maicol – Hajek, John 2015. Address in Italian academic interactions: The power of distance and (non)-reciprocity. In: Norrby, Catrin – Wide, Camilla (eds.): *Address practice as social action: European perspectives*. Palgrave Macmillan. 119–140.
- Geertz, Clifford 1994. „A bennszülöttek szemszögéből”. Az antropológiai megértés természetéről. In: Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Válogatta és szerkesztette Niedermüller Péter. Századvég Kiadó. Budapest. 200–216.
- Halász Gábor 2001. *Az oktatási rendszer*. Műszaki Kiadó. Budapest.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2002. Részt vevő megfigyelés a saját társadalomban – korszakok szimbolikája. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): *Jelbeszéd az életünk 2*. Osiris Kiadó. Budapest. 124–156.

- Kuna Ágnes – Hámori Ágnes 2019. „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Eötvös József Collegium. Budapest. 215–239.
- Ludányi Zsófia 2018. A hallgató-oktató írásbeli kapcsolattartás nyelvi problémái internetes fórumok metadiskurzusában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 13/2: 76–97.
- Ludányi Zsófia 2020. Nyelvi ideológiák és kvalitatív szövegelemzés a nyelvi tanácsadói diskurzusokban: esettanulmány. In: Bölcskei Andrea – Heltai János Imre (szerk.): *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV.: Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet*. Akadémiai Kiadó. Budapest. Megjelenés alatt.
- Norrby, Catrin – Wide, Camilla (eds.) 2015. *Address practice as social action: European perspectives*. PalgraveMacmillan. London.
- Raymond, Chase Wesley 2016. Linguistic reference in the negotiation of identity and action: revisiting the T/V distinction. *Language* 92/3: 636–670.
- Vaskovics László 2000. A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle* 10/4: 3–20.